

DEN MUNTliga DIALEKTEN OCH DESS LÅNGA SKRIFTHISTORIA

EN ÖVERBLICK ÖVER ÄLVDALSKANS
SKRIFTRADITIONER

DOROTA MELERSKA

Adam Mickiewicz University, Poznań

SKRIFTSPRÅKET SOM STATUSMARKÖR

Att utveckla sitt eget skriftspråk ställs ofta i samband med att höja språkets status i samhället. Bland en rad olika kriterier är det just skriftspråket som gör att forskare uppfattar en viss språkvariant som ett separat språk snarare än en dialekt (se Dahl et al. 2007, Hyltenstam 1999). Det finns dock många erkända språk som inte uppfyller detta kriterium liksom det finns dialekter med långa och rika skrifttraditioner. En sådan variant, som till synes verkar vara ett vardagstalspråk men som i verkligheten har en lång litterär historia bakom sig, är älvdalska. Denna språkvariant talas i norra Dalarna, i Älvdalens kommun och enligt en undersökning presenterad i Larsson et al. (2008) beräknas det att år 2007 fanns det ca 2500 talare, varav 1700 bodde i Älvdalens socken. Älvdalskans särprägel framgår bland annat av att den har bevarat flera ålderdomligheter och utvecklat innovationer som inte förekommer i svenskan eller i de andra nordiska språken. Denna blandning av språkliga ålderdomligheter, innovationer samt målets sociogeografiska förhållanden har bidragit till att älvdalska är oförståelig för andra svenskar.

Enligt Europarådets bestämmelser betraktas älvdalska som en dialekt, trots att den uppfyller många kriterier som skulle kunna tyda på att det är ett separat språk. Ett av argumenten för denna inställning kan vara otillräckligt lång skriftproduktion i målet. Om man emellertid närmare analyserar älvdalskans historia visar det sig att den har ”gamla, starka och särpräglade skrifttraditioner, traditioner av ett slag som saknas för flera av de språk som i dag talas i Sverige”

(Steensland 1990:22).¹ Älvdalskans skrifttraditioner går således tillbaka till tiden då man använde det icke-latinska alfabetet. Den till synes muntliga dialekten har dessutom sedan 2005 egen ortografi och egna skrivregler.

Kodifierad skrift höjer för det första språkets status och kan därmed hjälpa till att bevara hotade mål. Dessutom gynnar enhetliga skrivregler skolundervisning på det lokala målet. Att ha ett gemensamt skriftspråk och egen litteratur kan i sin tur skapa bättre förutsättningar för att erkänna målet som ett minoritetsspråk, vilket önskas av många i Älvdalen nuförtiden.

Älvdalskan har förekommit i skriftform sedan slutet av 1500-talet, först i runinskrifter och på 1600-talet i poesi och prosatexter, men det är svårt att avgöra hur gammal denna varietet egentligen är. Lars Levander, som försökt fastställa dalmålets² ålder, konstaterade att man bara kan få ett tillfredsställande svar om man koncentrerar sig på den tid då särutvecklingar började uppkomma i älvdalskan, ”särutvecklingar av den art, som känneteckna det nuvarande dalmålet” (Levander 1925:38). Med ”särutvecklingar” menar Levander framför allt diftongisering eftersom det är just diftonger som ger älvdalskan en så avvikande prägel och urskiljer den från andra mål. Levander härleder de första tecknen till dalmålets utvecklande av särprägel till 700- och 800-talen och denna period av förändringar varade fram till 1500-talet. (Levander 1925:39).

RUNINSKRIFTER – EN RELIKT FRÅN VIKINGATIDER

Älvdalingarnas hängivelse till tradition och det förflutna återspeglas tydligt i deras långa bruk av runor. Runskrift, som i övriga Sverige upphörde att användas redan under medeltiden, var i aktivt bruk i Älvdalen ända fram till slutet av 1800-talet³ (Gustavson & Hallonquist 1985; Steensland 1990). Den användes oavbrutet som vardaglig skrift i drygt tre århundraden och överfördes från en generation till en annan:

Länge var det rätt ovanligt, att någon i skolan lärde sig ens att skriva någorlunda hyggligt. Den konsten hade man nog också mindre nytta av. Det skrivna alfabetet hade ju en svår konkurrent i runtecknen, som lämpade sig bättre att rista in i trä och som i Älvdalen användes för sådant ändamål fram till århundradets [1800-talet] slut. (Solders 1953:106)

Dalrunornas användning indelas vanligtvis i tre tidsperioder. Den första varade fram till 1575 och ett trettiotal inskrifter från denna period är kända.⁴

¹ Steensland nämner här romani som ett exempel på ett mål som saknar litterära traditioner men ändå anses som ett språk och har t.o.m. minoritetsspråksstatus.

² Enligt Levander räknas till *dalmålet* de mål som talas i Övre Dalarna som består i sin tur av 7 socknar i Ovan Siljan (bl.a. Älvdalens socken), 7 socknar i Nedan Siljan och 7 i Västerdalarna (Levander 1925:1).

³ Vissa enstaka runtecken har man hittat på inskrifterna på föremål från början av 1900-talet (Steensland 1990:220).

⁴ Som exempel bör nämnas en inskription från 1280-talet som ristades på kyrkhärbret i Älvdalen (Gustavson 2004:70).

Den andra varade från 1575 till början av 1600-talet. Detta skede omfattar alfabetinskrifter med en tecken-mot-tecken-representation, vilket vittnar om ett starkt inflytande från latinet. Den tredje perioden dateras till mitten av 1600-talet och fram till slutet av 1800-talet. Till skillnad från tidigare skeden, då runor användes i gamla Mora socken (idag: Mora, Älvdalen, Våmhus, Venjan, Sollerön), är deras bruk begränsat under den sista perioden bara till endast Älvdalen, och därför kan vi kalla dem för *älvdalsrunor* (Gustavson 1996, 2004).

Runorna ristades av varierande skäl på olika typer av föremål. Till de vanligaste föremålen räknas husgeråd som t.ex. träskålar eller smöraskar, hantverksredskap (sågar, hyvlar), träkistor, timmersbyggnader (mjölkstugor, lador, härbren), revstickor och budkavlar. Vissa inskrifter angav bara plats, datum och namn på ristaren, andra berättade om ristarens yrke men det finns också runinskrifter som gjordes av mer praktiska skäl. På en speciell typ av trästickor som stacks ned i vaggan fanns t.ex. barnens namn och födelsedatum (Gustavson & Hallonquist 1985; Gustavson 1996). Ett annat sorts budskap, som var mer förknippat med byorganisation, hittades på bybudkavlar som man skickade runt i byar för att informera om viktiga möten och händelser eller för att fördela uppgifter till samtliga byborna. (Gustavson & Hallonquist 1985:4). På fåbodar brukade kvinnor rista runor med datum och med sina initialer för att märka vem som vallade kreatur medan man på gårdar lämnade runinskrifter med information till besökare om var någonstans nycklar fanns eller var bönderna befann sig: ”(t)hen tå Runorne läsa kan, så weet han väl hwarest han bådhe nykelen och maten finna skal, men hvar och ike, får han hwarken tera” (Bureus citerat efter Gustavson 2004:66).

Den sista typen av runinskrifter, som ristades på s.k. prim- eller runstavar, associeras med en tidig form av tidräkning. Denna typ bygger på den kyrkliga traditionen och dess viktigaste funktion var att hjälpa byborna att ta reda på högtider, söndagspredikan, helgondagar etc. Runstavar fungerade följaktligen som ett slags första kalendrar (Gustavson 2004). Runstavarna från Dalarna avviker dock från runstavar från andra delar av Sverige därför att de hade bevarat en ålderdomlig, förkristen årsindelning – kvartalsindelning (Gustavson & Hallonquist 1985). Dessa runstavar användes generation efter generation i samma form utan att det behövdes tillverkas nya, fram till 1705 (Hallonquist 2004:82).

HUR MYCKET ÄLVDALSKA I ÄLVDALSRUNORNA?

Man skulle kunna förvänta sig att *älvdalsrunor* är i sin helhet skrivna på älvdalska, men i själva verket är det väldigt få texter som är skrivna på målet. De flesta texter uppvisar en blandning av både älvdalska och svenska, där bara vissa ord kommer från älvdalsmålet. Gustavson påpekar till och med att ”(e)fter-som de flesta dalruninskrifterna påtagligt återspeglar en strävan att skriva rikssvenska, närmast då den svenska som man stött på i sin läsning av bibeln, måste man vara försiktig med att dra vittgående slutsatser om älvdalsmål utifrån in-

skrifterna” (Gustavson 2004:69). Gustavson påpekar att vissa former bara är ”färgade av dåtidens Älvdalsdialekt” därför att man försökte skriva så korrekt svenska som möjligt (Gustavson 2004:69). Senare inskrifter innehåller bara enstaka älvdalska runtecken medan nästan hela texter är skrivna med latinska bokstäver.

Ett exempel på en språkblandning av denna typ kan vara en runinskrift från 1730, ristad på ett bord som fanns på ett fäbodställe, Billingsbodarna. Inskriften lyder (Björklund 1958:186 i översättning av Gustavson & Hallonquist 1985:12):

DM: 11: İVTVI. ÅR. RRR. YKCT. YXT. DR. TATX. BORDAT
VITIT. DM. İBŞ. XDT. İR. YKCT. XYM

den. 11. iulius. är. går. mycet. mat. på. teta. bordet. velest. den. som. ade. så. mycit. amen

Anno 1730 [initialer] den 11 juli. Här går mycket mat på detta bordet. Väles den som hade så mycket. Amen

Påverkan från älvdalskan syns i orden *är* ”här” och *ade* ”hade” med utelämnat *h* som har sin grund i *h*-bortfall samt i ordet *velest* som fortfarande används och betyder ”lycklig (vare)...!”.

Björklund (1958:187) anger vidare ett exempel på en inskrift som är helt skriven på älvdalska:

İH. BNF* R. VID. XB. ŞPRŞTŞ B* D. İŞ. İNİİNS İDİ:
VID. RİŞ. İRŞİ. ŞŞ. İH. Y* V. VX. ŞŞR DŞŞ.
Şİ İXŞ Ş' ŞRXY: ŞŞŞ. İHİ:

ien. buför. vid. ad. språngbud. 12. iunius. 1706. vid. gik. trät. og. ien. kåv. va. ofärdug. gu. iåp. os. fram

Här boföra (flytta) vi till Språngbodarna 12 juni 1706. Vi gingo [oss] trötta, och en kalv var ofärdig (halt). Gud hjälp oss fram!

Trots vissa tecken på att texten är slarvigt ristad (utelämnade ändelser, fel användning av vissa runtecken) konstaterar Björklund att ”dialekten (är) väl återgiven från ledigt tal” (Björklund 1958:187). Det faktum att älvdalska och svenska förekom sida vid sida redan i runinskrifter tyder på tidig tvåspråkighet⁵ i de trakterna. Denna tvåspråkighet har bevarats fram till idag.

ÄLVDALSRUNORNAS ÖVERLEVNADSSTYRKA

Den äldsta kända inskriften från Älvdalen dateras till 1596 och hittades i Åsen på en träskål (Björklund 1974:34). Drygt tre hundra år senare, år 1907, ristades

⁵ Begrepp *tvåspråkighet* används här i brist på en mer adekvat term som skulle beskriva ett förhållande då olika språkvarieteter används samtidigt i ett visst område (oberoende av om de är dialekter eller språk).

runtecken på ett ok (Westling 1997:16). Bevis på att runorna användes regelbundet i Älvdalen mellan de två tidpunkterna hittar vi bl.a. hos Johannes Bureus och Carl von Linné, då båda förvånades över att runor fortfarande var i bruk någonstans i Sverige:

[...] runorna på hans tid (Bureus) var alldelles 'förgätne, så at nu nästan ingen är som räztliga en Runabostaf eller Götha skrift kan läsa eller förstå utan allenast i Dalarne'. (Gustavson 1996:4)

[...] bönderna i Älvdalen 'skrifwa än idag sina namn och bomärken med runska bokstäfwer, som synes på wäggar, skötstenar, skålar etc. Det man på intet annat ställe i Sverje wet continueras'. (urval ur Carl von Linnés dagbok citerat efter Gustavson 2004:66)

Så sent som 1771 skrev Erik Götlin i sin avhandling:

Vi kan inte helt låta bli att med några få ord nämna att runor ännu i dag används i övre delen av Dalarna av sockenborna i Älvdalen utökade med vissa nya tecken [...] för att uttrycka skiftande ljud i vårt språk. De används för privata uppteckningar och meddelanden som sänds av och an mellan älvdalsbor. (citerat efter Gustavson 2004:66)

De tre citaten bekräftar den långa oavbrutna traditionen att skriva med älvdalsrunor då runskriften var redan bortglömd på andra håll. Dalrunorna som hade utvecklats på ett naturligt sätt från medeltida runor var alltså i bruk över tre sekel.

Antalet kända runinskrifter från Älvdalen beräknas idag till drygt 350 varav de flesta ristades på olika träföremål. Endast ett tiotal har hittats på stenar (Gustavson 1996, 2004). På de flesta fanns bara enstaka älvdalska runtecken medan resten skrevs med latinska bokstäver. Förklaringen till varför älvdalsrunor var i bruk så länge kan delvis ligga i höga papperspriser. Med tanke på att runinskrifter tjänade så praktiska mål var det dessutom väldigt behändigt att t.ex. fortsätta skicka bybudkavlar med runor som var lättare att rita i trä än att skriva med latinska bokstäver (Gustavson 1996:4). En annan orsak till runornas långa historia kan vara allmän konservatism och tillgivenhet till traditioner, de egenskaper som fortfarande kännetecknar älvdalingarna. Dessutom kan man anta att den tämligen sent införda skolplikten i Älvdalen och folkets långvariga analfabetism när det gäller latinska bokstäver kunde också ha bidragit till runornas överlevnad.

DIALEKT SOM FICK SIN PLATS I DEN LITTERÄRA VÄRLDEN

Bortsett från *älvdalsrunor* utsträcker sig skriftraditioner i älvdalsmålet från början av 1600-talet. År 1622 trycktes Andreas Johannis Prytz komedi *Comoedia om Konung Gustaf then första* där vi kan hitta "de äldsta kända sammanhängande proven på svenskt folkmål" (Björklund 1956:13). Texten på älvdalska förekommer i första och andra akten och omfattar ca 5½ sidor (Björklund 1956:13; Noreen 1881:10). I pjäsen, som visades för första gången i Uppsala år 1621,

spelade bl.a. två studenter från Dalarna: Daniel Johannis Elvdalius Dalecarlus och Jonas Laurentij Dalecarlus (Björklund 1956:21). Utförliga undersökningar har visat att Jonas kom från Rättvik medan Daniel måste ha varit från Älvdalen och det var just han som mest påverkade komedins text:

Med viss sannolikhet kan man anta, att studentaktören, som tog itu med att omforma stoffet till sin egen dialekt, fick tämligen fria händer att på en del punkter utfylla och berika sina repliker med material ur t.ex. den folkliga litteraturen i sin hembygd. (Björklund 1956:20)

Senare under 1600-talet fram till 1730-talet började man skriva andra litterära texter på älvdalska: dikter, prosatexter och ordlistor. Den första bröllopsdikten som kommer från 1668 och är skriven av Samuel Elfving, är samtidigt den första kända bröllopsdikten på dialekt i Sverige (Björklund 1956:30). Förutom bröllopsdikter skrev man också lyckönskingsdikter och gratulationsverser i akademiska dissertationer t.ex. Jacob Danielssons gratulationsverser i avhandlingen *De Fortitudine Mulierum* från 1716 eller Reinhold Näsmans i *De lacu Siljan* från 1730 (Björklund 1956:29; Noreen 1881:11).

När det gäller prosatexter är det värt att nämna att redan 1693 försökte prästen Johan Eenbergh att översätta *Lukas evangelium* till älvdals-, orsa- och moramålet (Björklund 1956:40). Den första akademiska avhandlingen, som dessutom kan sägas vara den första kända dalska grammatiken, då den förutom älvdalska också behandlade mora- och orsamålet, är Reinhold Näsmans *Historiola lingvæ Dalecarlicæ* från 1733. Denna avhandling är helt skriven på latin men författaren, som själv kom från Älvdalen, citerar också tre dialoger varav en på älvdalska. Dissertationen anses vara ganska bristfällig men utgör egentligen det första vetenskapliga arbetet om ovansiljanmälen. (jfr Noreen 1881; Björklund 1956).

Under andra hälften av 1800-talet trycktes *Svenskt dialekt-lexikon* utarbetat av J. E. Rietz. Lexikonet ”innehåller en mängd uppgifter rörande dalmålet, hvilka forskrifva sig dels från äldre [...] arbeten, dels från nyare bidrag, isynnerhet af riksdagsmannen BÄLTER SVEN ERSSON (för Mora) och pastor E. ROSENIUS (för Älfdalen)” (Noreen 1881:15). Från samma tidpunkt kommer en samling med vallvisor, locklåtar och gåtor nedskrivna av R. Dybeck i skriften *Runa, en skrift för Nordens fornvänner* (Noreen 1881:15).

DEN SENASTE LITTERATURSKATTEN

Den senaste litteraturhistorian i Älvdalen börjar 1985 då den första prosaboken helt skriven på älvdalska av Hjalmar Larsson kommer ut. Boken heter *Kununds in kumb* (Konungen kommer) och berättar om Karl XI:s besök i Älvdalen. Ett år senare utgavs *Liten älvdalsk-svensk och svensk-älvdalsk ordbok*⁶ utarbetad av Lars Steensland och 1989 översatte han *Johannesevangeliet*. Samtidigt

⁶ År 2010 kom den utökade versionen *Material till en älvdalsk ordbok: svenska-älvdalska, älvdalska-svenska* ut, skriven av Lars Steensland.

började man publicera bidrag på älvdalska i *Mora Tidning* (Steensland 1990). Älvdalsk barnlitteratur började med sagoboken *Mumunes Masse* (Mormors katt), skriven av Rut 'Puck' Olsson, som själv inte var född i Älvdalen men som lärde sig älvdalska i vuxen ålder. Denna bok utkom 1987 och snart översattes snart till andra svenska dialekter⁷ och fick dessutom en fortsättning *Mier um Mumunes Masse* (Mer om Mormors katt).

Ett viktigt bidrag till älvdalsk litteratur gav journalisten Björn Rehnström genom att grunda sitt eget bokförlag *Byönn-Byöker* (Björn-böcker) där han trycker barnböcker på älvdalska. Han började sitt författarskap med sju sagoböcker *Rodh, ien brindkåv fro Övdalim* (Röd, en älgkalv från Älvdalen) vilka gick som följetong på Radio Dalarna år 2000 och som även har översatts till svenska och tyska (Byönn-Byökers hemsida). Samma år kom tio små sagoböcker ut, s.k. *Pixiböcker*, som idag används på daghem och i skolor som undervisningsmaterial. Förutom originaltexter består älvdalsk litteratur också av översättningar – bl.a. Kerstin Ekmans bok *Hunden* har översatts under ledning av Bengt Åkerberg (älvdalsk titel: *Rattsjin*) och det senaste arbetet är *Lille Prinsen* av Antoine de Saint-Exupéry översatt av Bo Westling (älvdalsk titel: *Lisslprinsn*).

EN ENHETLIG ORTOGRAFI OCH DESS BRUK I VARDAGSLIVET

Skriftrationer, liksom målets kodifiering och utarbetandet av en enhetlig ortografi, utgör viktiga steg i processen av erkännandet som ett språk. Fram till 1980-talet skrev man på älvdalska utan att använda någon enhetlig ortografi – man skrev vanligtvis som man uttalade de enskilda ljuden. Eftersom varje by i Älvdalen har sin egen variant skilde sig språket till viss grad i de olika texterna. År 1982 föreslog Lars Steensland enhetliga stavningsregler och två år senare bildades den första föreningen för ävdalskans bevarande – *Ulum Dalska* (Vi ska tala (älv)dalska). Bengt Åkerberg utarbetade dessutom en älvdalsk ortografi. Hans ortografi innehåller många tecken som skulle återspegla de ovanliga ljud som förekommer i älvdalska vilket har underlättat läsandet och skrivandet på målet (Ulum Dalskas hemsida). Alla dessa projekt utgjorde en utgångspunkt för ett bredare arbete runt älvdalskans standardisering. År 2004 bildades *Rådjärum, Älvdalska språkrådet* och dess främsta uppgift var ”att utarbeta en anpassad stavning för det älvdalska språket” (Sapir 2008). Arbetet var särskilt komplicerat på grund av stora olikheter mellan bymålen, skilda skriftrationer samt ovanliga ljud och ljudförbindelser som annars saknas i svenskan. Slutligen antog *Ulum Dalska* den nya ortografin den 20 mars 2005 (Ulum Dalskas hemsida).

Under *Andra konferensen om älvdalska* (12–14 juni 2008) förklarade Yair Sapir, samordnare i *Rådjärum*, varför man behövde en enhetlig stavning i Älv-

⁷ Sammanlagt har *Mummes Masse* översatts till 42 dialekter, fast bara översättning till moramål gjordes från originalet; andra översättningar gjordes via svensk version (material från *Första konferensen i älvdalska*).

dalen. Den viktigaste anledningen var språkets status – tillkomsten av en standardiserad stavning och som följd av detta tillkomsten av ett skriftspråk, skulle kunna leda till att höja ävdalskans status i framtiden, kanske t.o.m. att bidra till dess erkännande som minoritetsspråk. En annan faktor var att ge stöd åt älvdalingar som kände sig osäkra när de skulle skriva på sitt mål. Med hjälp av klara skrivregler skulle de kunna känna sig mer trygga och motiverade för att skriva. Björn Rehnström försäkrade i en av sina tidningsartiklar att den utarbetade ortografin kommer att gynna utlärandet av målet i skolan samtidigt som byskillnader inte kommer att försvinna (Rehnström 2005).

Det har gått några år sedan ortografin antogs, men en del böcker skrivs fortfarande enligt Åkerbergs anvisningar, andra enligt språkrådets regler och vissa med hjälp av det svenska alfabetet. Vilken roll ortografin spelar i älvdalingarnas vardagliga liv framgår ur mina enkäter och de intervjuer som jag genomförde i Älvdalen 2008 och 2009. En av de frågor som jag ställde till ungdomar från Älvdalsskolan och deras föräldrar var om de använder älvdalska när de skriver mail eller sms. Syftet var att få en bredare bild av hur älvdalskan tillämpas inom de nya domänerna och om stavningsreglerna över huvud taget spelar någon roll i dagens samhälle. Ingen av respondenterna svarade dock att de använde målet *ofta* och bara 39 % av de dialektalande eleverna och 22 % av de dialektalande föräldrarna markerade alternativet *ibland*. Majoriteten, 55 % av eleverna och 78 % av föräldrarna, svarade att de *inte* använde älvdalska när de skrev mail eller sms.

För att få svar på varför man är så reserverad gällande att skriva på sitt mål frågade jag några informanter i olika åldrar om deras inställning till den nya ortografin, och om de brukar läsa eller skriva på älvdalska. Det som oftast upprepades i deras svar var att älvdalskan tydligen mest fungerar som talspråk och att det generellt krävs större ansträngning att läsa på älvdalska än att läsa på svenska. De nya ljudtecknen verkar dessutom ganska krånliga för dem, åtminstone när man ser dem för första gången eller när man måste skriva på dator, för då måste man först ladda ner tecknen. Förklaringen till denna attityd kan ligga i det faktum att man, trots den tämligen rika skrifttraditionen, fortfarande mest är utsatt för det talade språket.

LÅNGSIKTIGA RESULTAT AV ÄLVDALSKANS KODIFIERING

Dagens älvdalska, med ca 2500 talare, varav endast 45 är yngre än 15 år (Larsson et al. 2008), räknas otvivelaktigt till hotade mål. Det har dock pågått olika försök för att bevara den unika språkvarieteteten och utarbetandet av enhetlig ortografi var bara en av de ansatserna. Hyltenstam har sammanställt diverse faktorer som påverkar språkbyte/språkbevarande av hotade mål och som bör analyseras i revitaliseringsprocesser. Bland faktorerna på gruppnivå har han nämnt ”standardisering och modernisering” (Hyltenstam 1999). Behovet av att kodi-

fiera språket brukar understrykas i de flesta projekt som syftar till att bevara hotade mål. En av de första språkforskare, som redan på 1970-talet presenterade sin språkplaneringsmodell och tog hänsyn till standardiseringsprocesser, var Einar Haugen. Han påpekade att vägen till att bli erkänd som ett språk går genom standardisering och ökad läs- och skrivkunnighet. Samma argument har uppreplats flera gånger sedan dess – att en dialekt är ”det talade” medan ett språk är ”det skrivna” målet.

Med tanke på den långa skrifthistorian i Älvdalen, som har sina rötter redan i 1600-talet, skulle man kunna påstå att älvdalskan utgör *ett språk*, snarare än *en dialekt*. Dess litterära traditioner är otvivelaktigt ganska blygsamma jämfört med ”stora” officiella språk men de traditionerna bör ändå inte underskattas. Man kan inte förvänta sig att en ny enhetlig skrift kommer att utöka skrivandet på ett betydande sätt inom de närmaste åren. Dialektsplittringen i dessa trakter kan ytterligare komplicera godkännandet och aktiv användning av en gemensam variant. Standardiseringen kan dock underlätta nedtecknandet av detta mål.

Sociolingvisten John Edwards hävdar att inte alla standardiserade språk är likvärdiga när det gäller deras bruk och att vissa av dem aldrig kommer att användas i officiella sammanhang (Edwards 1985). Det verkar som om en liknande situation råder i Älvdalen, där enhetlig ortografi inte har bidragit till någon betydande skillnad i användning av ”skriftspråket” bland folket. Detta kan bero på att den älvdalska ortografen ännu inte har propagerats tillräckligt starkt. I det vardagliga livet skriver man inte mycket själv, fast man läser allt mer. Läskunskapernas utveckling kan ha orsakats av att det finns allt fler böcker tillgängliga på älvdalska. Den nya skriften antogs dock så sent som 2005 så det är kanske fortfarande lite för tidigt för att räkna med att talarna ska ha vant sig vid den ortografiska normen.

En av de mest debatterade orsakerna till varför älvdalskan borde kodifieras är *Den europeiska stadgan om landsdels- och minoritetsspråk*. De mål som är standardiserade och som har långa skriftraditioner har betydligt större chanser att bli erkända som språk enligt denna stadga. I och med att älvdalsmålet ansöker om erkännande som minoritetsspråk har en enhetlig älvdalsk ortografi fått mer vägande roll nuförtiden. Klara regler kan vara till nytta för både författare och läsare, vilket i sin tur kan höja läskompetensen i det lokala målet. Erkännandet som minoritetsspråk i kombination med ett normerat stavningssystem ger dessutom möjligheter och resurser för att införa modersmålsundervisning i skolan.

I denna artikel presenteras den till synes muntliga dialekten älvdalska som en dialekt med en lång skriftlig historia bakom sig. Och det är inte bara tal om enkla folkdikter eller visor utan om en tämligen rik litteratur inom alla genrer – prosa, dikter och drama, som har sina rötter ända från 1600-talet. Skriftraditioner i Älvdalen omfattar också runinskrifter som har bevarats längst just i dessa trakter. Skrivandet på älvdalska håller på att utvecklas hela tiden och det senaste bidraget till denna utveckling är en enhetlig ortografi. Framtida planer för fortsatt utveckling av ”den muntliga dialekten” är erkännandet som minoritets-

språk enligt Europarådets stadga vilket sannolikt kommer att leda till uppkomsten av ännu fler böcker på älvdalska. Enligt språkvetare behöver detta erkännande inte resultera i att alla handlingar hos domstolar och hos myndigheter kommer att skrivas på ävdalska, utan i att den älvdalska skrifthistorian inte kommer att upphöra.

LITTERATUR

- Björklund, Stig. 1956. *Älvdalsmålet i Andreas Johannis Prytz' Comoedia om Conung Gustaf Then Första 1622*. Uppsala: Almqvist&Wiksell.
- 1958. Gammalt och nytt i älvdalsmålet. I Solders, Severin et al. *Älvdalens sockens historia V*. Stockholm: Fritzes, 148–193.
- 1974. Runskålen 1596 från Åsen i Älvdalen. *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 97 (1974), 34–45.
- Dahl, Östen, Reinhammar, Maj, Williams, Henrik & Josephson, Olle. 2007. Älvdalska – dialekt eller minoritetsspråk? *Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok 2007*, 75–92.
- Edwards, John. 1985. *Language, society and identity*. Oxford: Blackwell.
- Gustavson, Helmer. 1996. Älvdalen – dalrunornas sista fäste. *Skansvakten* 81 (1996), 3–7.
- 2004. Nytidrunor – en ny syn på dalrunorna. I Östborn, Andreas (red.). *Vår språkliga spännvidd*. Mora: Stiftelsen Bonäs bygdegård, 63–72.
- Gustavson, Helmer & Hallonquist, Sven-Göran. 1985. *Runor i Dalarna*. Stockholm: Runverket, Riksantikvarieämbetet (distr.); Älvdalen: Elfdalens hembygdsförening.
- Hallonquist, Sven-Göran. 2004. Språkligt och kalendariskt bruk av runor i Ovansiljan. I Östborn, Andreas (red.). *Vår språkliga spännvidd*. Mora: Stiftelsen Bonäs bygdegård, 73–89.
- Hyltenstam, Kenneth (red.). 1999. *Sveriges sju inhemska språk – ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Gösta, Welin, Bengt & Welin, Ulla. 2008. Hur många talar älvdalska idag? Föredrag vid *Andra konferensen om ävdalska*, Älvdalen, 18–19 juni 2008.
- Levander, Lars. 1925. *Dalmålet. Beskrivning och historia I*. Uppsala.
- Noreen, Adolf. 1881. *Dalmålet. Inledning till Dalmålet*. Stockholm: Kongl. Boktryckeriet.
- Rehnström, Björn. 2005. En bugning för språket. Nu har Älvdalen fått svart på vitt hur de egna orden ska skrivas. *Borlänge Tidning* 23/3, 25.
- Sapir, Yair. 2008. Rådjärums älvdalska ortografi. Föredrag vid *Andra konferensen om ävdalska*, Älvdalen, 18–19 juni 2008.
- Solders, Severin. 1953. *Älvdalens sockens historia IV*. Stockholm: Fritzes.
- Stensland, Lars. 1982. Hur skriver man älvdalsmål? *Skansvakten* 67 (1982), 9–11.
- 1990. Är älvdalskan ett språk eller en dialekt – och vad spelar det egentligen för roll? *Studier i modern språkvetenskap* 9, 216–222.
- Westling, Erik. 1997. Runinskrifter på ett s.k. bärträ i Månsta by Älvdalens socken. *Skansvakten* 62 (1997), 16–17.